

E10. Hans Schults trefork: I det Herrens år 1617 bliver hvid magi strafbart

Poul: En påskemorgen kort før daggry går bartskeer og læge, Hans Schult, ud af Vesterport i Odense. Han spejder til begge sider og skutter sig lidt i morgenkulden. Han fortsætter frem til Vognsbro, der fører hen over Rosenbækken og ud af byen. Her er ikke en lyd. Han går hen til vandkanten og holder fast i broen, mens han strækker sig frem og lægger "noget" i dyndet på bækkens bund. Noget, som han håber, kan kurere hans problem. Noget, som har en forbindelse til Djævlen.

Louise: Du lytter til Obscuritas. Podcasten om danmarkshistoriens mørke afkroge og okkulte fortællinger. Denne gang er vi i Herrens år 1617.

Camilla: Så man kan jo forestille sig, at Hans Schult har gået her, sådan nogenlunde.

Louise: I Odenses gader.

Camilla: Så møder han på et tidspunkt Vognsbro, og så kigger han sig måske lidt omkring.

Louise: Vi går i fodsporene på Hans Schult, en ældre herre og bartskeer her i byen, der en tidlig påskemorgen er ude før daggry. Denne ting, han går med, tror du han skjuler den under et tæppe eller under jakken, eller hvad forestiller du dig?

Camilla: At han har haft den indenunder sin jakke eller kappe, sådan lidt i skjul, for ikke at fremkalde nogle spørgsmål, hvis han nu skulle støde på nogen, der var ude og var tidligt på færde ligesom ham selv. Og så kan man jo forestille sig, at han er gået hen til broen, hvor den går over Rosenbækken. Måske har han taget fat i kanten af broen og har hængt lidt ud for ligesom ikke at træde ud i dette dynd, der har været. Der har formentlig været sådan en lille sandophobning i nærheden af broen, hvor han ligesom kunne læne sig ud og sætte denne ting ned i vandet.

Louise: Det er museumsinspektør, Camilla Schjerning, fra Museum Odense, der har tippet mig om Hans Schult.

Camilla: Lige siden jeg første gang stødte på denne sag, har jeg jo elsket den. Og den er også rigtig interessant i den sammenhæng, du interesserer dig for her, fordi den er placeret i sådan en brydningstid, en overgang, i forhold til alt dette med overtro og trolddom og moderne videnskab og folketro. Der er ligesom en hel masse ting i gære her, som man kan se udkrystalliseret i denne lillebitte sag og denne lillebitte ting, som Hans lægger ned i bækken.

Louise: Herfra, hvor Hans står en tidlig påskemorgen ved Rosenbækken, kan han så se Galgebakken?

Camilla: Han kan se Galgebakken ret forude.

Louise: Denne vej, hvor jeg peger?

Camilla: Ja, denne vej. Og måske, det skal jeg ikke kunne sige, har der endda hængt en dødning i galgen. Det kan vi ikke sige. Og faktisk, hvis han så også kigger lidt til venstre for sig, ned ad bakken her, ned ad det, der hedder Søndergade, så har han faktisk også kunnet se hen imod en anden henrettelsesplads. Og man kan på dette her meget fine gamle kort fra slutningen af 1500-tallet faktisk også se det, vi kalder "hjul og stejle", som man nok bedst kender fra Struensees tid, hvor man efter henrettelsen parterede liget og lagde det op på et stort hjul til skræk og advarsel for langsomt at blive fortæret af fuglene. For det var også en yderligere straf, at man ikke kunne gå hel ind i evigheden. At man lemlæstede folk efter døden. Så man kan sige, at retssamfundet sådan fysisk har været til stede og synligt for ham, mens han stod her ved Vognsbro.

Louise: Kunne du forestille dig, at han har overvejet, at det, som han har gang i lige nu ved bækken, ikke er helt lovligt? "Og hvad nu hvis jeg selv kan ende derude?"

Camilla: Det tror jeg faktisk ikke, at han har tænkt på. Dødningerne er jo kun tyve, man hænger på sådan en skammelig måde. Og jeg tænker jo egentlig, at han har ment, at han var i gang med et fuldstændig ærligt forehavende. Og jeg tror ikke, tanken har strejft ham, at noget ondt ville komme efter ham på grund af det.

Louise: Endnu en gang ser Hans Schult sig omkring: Tilbage mod byens røde tage, frem over de grønne marker og haverne uden for byen. I horisonten kan han måske se en dødning svinge i galgen på bakken ved landevejen mod Middelfart. Han trækker jakken op om nakken og bevæger sig hastigt tilbage gennem porten og ind i byen igen. Det er jo så sådan, at en borger her i Odense, Anders Lampe hed han, nogle dage senere, den 20. april 1617, går over denne bro, vi står ved. Og så får han øje på en genstand nede i vandet.

Camilla: Han er på vej over broen, og formentligt er han på vej ind i byen. Og måske får han øje på noget, der glimter lidt nede i vandet, og tænker "Hvad er dog det for noget?" Og han kravler ned, måske på samme vis som Hans, og får fat i tingen og tager den op og kan se, at det er en trefork smedet i jern. Og den har nogle underlige nogle underlige tegn på, som han ikke helt kender til. Så han stikker den ind under frakken og tager den med sig hjem. Og så 3. Påskedag tager han den med til alle de andre mestre i smedeluget og spørger, om der er nogen, der kender til den. Er der nogen af dem, der har smedet den? Ved de, hvad det er for noget? Har de set noget lignende? Og der er ikke nogen, der kender noget til den eller ved, hvad det er. Men de kan jo godt allesammen se, at det er nogle lidt mystiske tegn, der står skrevet på. Og så er der jo noget med treforken. Stadigvæk i dag og også dengang har vi jo en ide om, hvem det er, der interesserer sig for og er udstyret med sådan en trefork. Så der er måske noget mystisk på færde.

Louise: Altså Djævelen?

Camilla: Altså måske Djævelen. I hvert fald tager Anders Lampe denne her trefork med op på rådstuen til byfogeden og siger "Jeg har fundet denne, og jeg ved ikke helt, hvad det er, men det ser lidt skummelt ud. Kan I ikke finde ud af, hvad det er?"

Louise: Rådstueretten sætter straks en undersøgelse i gang for at finde ud af, om de mystiske tegn på treforken mon kan være forbundet til trolddom. For ond, skadevoldende magi kunne straffes med døden. Og alt peger på, at det er mester Hans Schult, som har fået lavet treforken. Altså dette år 1617, hvor Hans Schult vælger at sætte denne trefork ned i Rosenbækken, er jo et ret særligt år, når det kommer til dansk trolddomshistorie.

Camilla: Det er det helt bestemt. For det første befinder vi os jo i 100-året for Luthers teser og også for begyndelsen på hele denne bølge. Vi befinder os samtidig et sted, hvor man kan sige, at Reformationen stadig er i... Der foregår en masse brydninger imellem de rettroende og dem, der ikke tror helt som man skal ifølge Luthers lære. Vi befinder os også i en tid, hvor Christian 4. er konge, og han er også meget interesseret i dette med trolddom og forgørelse og ligesom selv har haft det helt inde tæt på livet. Og man har jo siden Middelalderen troet på den onde trolddom, forgørelser, det med at tro på Djævelen og udøve ond og skadevoldende magi.

Louise: Det, der også hedder "den sorte magi".

Camilla: Det, man godt kan kalde den sorte magi, er jo forbudt. Man må ikke kaste onde øjne eller forbande nogens køer eller børn eller hvad som helst. Så hele dette fænomen med, at den onde og sorte magi er forbudt, er veletableret på dette tidspunkt, og der er paragraffer i Jyske Lov omkring, hvordan man håndterer det. Men vi er samtidig et sted, hvor denne hvide magi eller overtroen eller resterne af katolicismens signen og manen og det med at gøre korsets tegn for sig på alle mulige tidspunkter og udtale hokus-pokus-ord, jo ikke er forsvundet hos befolkningen. Og det, der så sker i 1617 er, at denne hvide magi også bliver forbudt.

Louise: Nu skal vi jo lige om lidt over at høre Hans' forklaring på, hvorfor denne trefork skulle ned i Rosenbækken. Men kan du afsløre, hvilken side af mønten denne trefork hører til? Er det den hvide eller den sorte?

Camilla: Hvis vi skal tage Hans på ordet, så er dette helt bestemt den gode og hvide, helbredende magi. Det er ikke den onde, skadevoldende, djævelske magi.

Louise: Jeg synes, vi skal gå derhen.

Camilla: Ja.

Camilla: Det er den 28. april 1617. På Odense Rådhus er flere af byens ledende herrer forsamlet. Byfogeden, borgmester Jakob Leth og en række rådmand. Flere af dem medlemmer af den indflydelsesrige adel. Og til stede er naturligvis også mester Hans

Schult, som undersøgelsen har peget på som manden bag treforken. Det er jo herinde, at Rådstueretten lå.

Camilla: Ja.

Louise: Ikke den præcise bygning.

Camilla: Nej. Rådhuset, vi står foran, er noget større end det, der har ligget her i 1600-tallet. Dette er et meget stort hus fra 1880'erne. Men herude på hjørnet af det rådhus, der ligger her nu, der lå det gamle rådhus, som lå på stedet siden 1300-tallet. Det var her, man havde byens rådstue, hvor byfogeden førte sine sager. Og det var også her, man havde fangehullet, hvor folk blev indsat.

Louise: Så det var også hertil, at Hans kom og skulle forklare sig?

Camilla: Det var her, han kom og skulle forklare sig. Men han er ikke blevet smidt i fangehullet som en gemen tyv. Han var jo en ærlig borger, så man har forventet, at når han blev kaldt op til retten, så mødte han op. Han behøvede ikke at sidde fængslet.

Louise: Lad os gå ind.

Camilla: Ja.

Louise: Hvad ved vi om hans Schult? Hvem er han?

Camilla: Altså, vi ved jo desværre ikke så meget, som vi kunne ønske os at vide. Det er lidt svært at finde folk helt præcist, når vi kommer så langt tilbage i tid. Men vi ved i hvert fald, at han er borger i byen her, og han mester. Han er det, man kalder bartskærer eller badskærer. Med et moderne ord ville man kalde det barber. Men på dette tidspunkt, når man var kyndig med kniv, så var man faktisk også datidens praktiserende læger eller kirurger. Den altoverskyggende medicinske lære handlede om dette med væskernes balance i kroppen. Altså blod og slim og galde. Og de skulle ligesom reguleres. Og når man så alligevel var i badstuen, og man fik skåret sit skæg - bartskærer er det tyske, og badskærer er fra når man var i badet - så kunne man jo også lige blive åreladet eller få sat kopper eller et eller andet. Så i virkeligheden kan man sige, at de

lærde doktorer ikke beskæftigede sig så meget med at og skære i den levende krop. De var mere teoretikere. Men bartskeerne her var tidens læger og praktiserede lægekunsten i hverdagen.

Louise: Og her i 1617 er han en ældre herre?

Camilla: Han er en ældre herre, ja. Vi ved, at han dør i 1632, og der flere indikationer i sagen på, at han er en ældre herre.

Louise: Jeg ved ikke, om du har tænkt over dette, men har du forestillet dig, hvilket gemyt han var? Dels hvordan han så ud, og hvordan hans væremåde var?

Camilla: Jeg forestiller mig i hvert fald, som det meget var i tiden, at han var klædt i mørkt og med skæg og med en hat. Og måske også at han var sådan en velnæret herre. Og så tænker jeg, at han var sig sin egen viden og kundskab bevidst. Det tror. For han tillader sig også i retten sådan at belære nogle af de lærde herrer om sin egen kunst.

Louise: Nu sidder han har jo den 28. april.

Camilla: Ja.

Louise: Og der spørges ind til dette mystiske jern, som Anders Lampe har opdaget under Vognsbro. Hvad har Hans at sige til det?

Camilla: Han er jo blevet kaldt op, fordi man - og vi ved ikke præcis hvordan - er kommet frem til, at det er ham, der har ladet det smede. Og han starter med at sige, at det sådan set er rigtig nok. Men at det måske er en af hans patienter, der har tabt det eller sat det i bækken. Det kan jo have forekommet. Og de lærde herrer i retten går ham lidt mere på klingen, og til sidst indrømmer han, at det faktisk nok var ham selv, der satte det dér en tidlig søndag morgen inden prædikenen.

Louise: Og han forklarer også, hvorfor han dog har sat denne trefork i Rosenbækken?

Camilla: På det næste retsmøde har man ikke bare byfogeden og disse rådmænd med. Der har man også biskoppen, og man har lensmanden, som jo er kongens repræsentant her i byen. Og biskoppen er jo selvfølgelig også til stede, fordi vi er inde på noget, der måske også er inde på de kirkelige territorier. For man mistænker jo denne trolddom. Og han får forklaret, at det er et middel mod manddomssvækkelse. Og han må også indrømme til sidst, at han selv har sat det dér for ligesom at fremme sin egen virilitet. Og lensmanden spørger lidt kækt, lidt spidsfindigt, hvad det dog var, han ville med det middel mod impotens, som det er, da han jo har en gammel og meget svagelig kone. Og det er jo et ret direkte og lidt upassende spørgsmål, kan man sige. Men i hvert fald fremtræder det ikke af protokollerne, hvordan han ligesom kommer tilbage fra den. Men han siger i stedet, at det mere var et videnskabeligt eksperiment. Han skulle se, om det virkede, fordi han havde hørt, at der var nogle andre, der brugte det. Og så var det meget smart bare lige at bruge sig selv som prøveklud.

Louise: Ifølge Hans er dette simpelthen et forsøg på en kur mod hans egen impotens?

Camilla: Nej, det er jo et eksperiment. Nej, han skal bare undersøge om det virker. Og uheldet ved det hele er jo, at Anders Lampe finder denne trefork og tager den med, inden vi ligesom ved, om kuren virkede. Men selvom han jo siger, at dette er lægekunst, og det er et fagligt og videnskabeligt eksperiment, hvor han har brugt sig selv, så er retten stadig temmelig interesseret i at finde ud af, om det er trolddom. Altså, har man påkaldt nogen, man ikke skulle have påkaldt, i forbindelse med at denne trefork er blevet smedet? Altså, er det sket i Djævelens navn?

Louise: Man havde siden middelalderen ment, at det var Djævelen, der gav magiske ritualer kraft, og at enhver form for magi fordrede en pagt med Djævelen. I retsprotokollen fra dengang kan man jo se en gengivelse af denne trefork. Jeg har et udprintet billede af den her. Vil du prøve at beskrive, hvordan den ser ud?

Camilla: Vi ved jo ikke præcis, hvor stor den har været, men det er ikke sådan en fuld mandsstørrelse. Det har været sådan en lille ting, som man kunne have inde i frakken. Men dog alligevel stor nok til, at nogen har fået øje på den oppe fra en bro. Men den er jo smedet med et skaft og tre tænder. Først er den smedet, og så er den bagefter blevet indridset med nogle tegn.

Louise: Så han har været nede hos en smed og fået lavet denne?

Camilla: Han har først været nede hos Rasmus Smed og fået den smedet. Og det har han jo gjort efter nogle helt bestemte forskrifter. Det er jo en opskrift, som han har fundet i en bog, som han har fået af sin forgænger, mester Mejnert. Et håndskrevet stykke papir, der lå inde i den her bog. Kundskab, der ligesom er gået videre. Og der står her, at en svækket manddomskraft kunne man helbrede ved at lade en trefork smede af en hestesko fundet på en vej. Jern fundet på en vej, altså en hestesko. Og det skulle ikke bare være på et hvilket som helst tidspunkt. Det skulle være en fredag, og det skulle være i Saturns time, altså mellem 6 og 7, 13 og 14 eller 20 og 21. Så det er et bestemt tidspunkt. Det betyder noget. Og når det så er gjort, så skal man have indgraveret bogstaverne, og det skal ske en søndag morgen. Der er gået trolddom i varmevæsenet her! Der er en trold i radiatoren! Og når man så har fået smedet denne trefork, skal man have indgraveret disse bogstaver, og det skal gøres en søndag morgen inden solopgang. Så Hans Schult har altså fået sin sværdfejer, som har gjort dette, til at stå meget tidligt op en søndag morgen og har vist ham dette stykke papir og fortalt ham, hvad det var for nogle tegn, han skulle indridse i denne trefork. Og så er han gået med den igen.

Louise: Og det er jo de tegn, vi kan se her. En gengivelse af dem i en tegnet version.

Camilla: Ja. De er tegnet meget fint. Og det, der ligesom står her i protokollen, er noget i retning af "Fato Uli" eller "Flato Fli". Nu er jeg ikke super latinkyndig. "Fato Uli Doks". Så er der tre P'er. Det har jeg simpelthen ikke været i stand til at finde ud af. Jeg har spurgt mange kyndige folk. Og så på den ene øverste tand er der ligesom indridset nogle tegn, og så står der "Obito". Og på den næste tand står der noget med "Atrofi." Noget i den stil. Og så på den nederste tand er der igen nogle tegn. Og så står der "Imo". Og sådan som jeg har tydet dette, så betyder det, der står på selve skæftet, noget i retning af "Lad din vilje ske, Herre." Og som sagt ved jeg ikke, hvad dette "PPP" præcis skal stå for. Men det optræder også i titlen på nogle af disse gamle Cyprianusser. Så der er i hvert fald et link der til nogle magiske formler. Og disse tegn, forklarer Hans Schult faktisk selv, er planettegn. Og skriften på den ene tand her betyder noget i retning af "død" eller "nedgang". Og den næste her betyder noget i retning af "svækkelse". Og på den sidste tand står der så noget, der betyder noget i retning af "tværtimod" eller "det omvendte af det". Så der er to udtryk for svækkelse/nedgang/impotens og så ligesom et

ord, der skal betyde det omvendte af det: Altså virilitet. Og så som sagt disse tegn, som er planettegn.

Louise: Retten skulle derefter afgøre, om der her var tale om lægekunst eller trolddom. Køber retten den forklaring? Altså at dette bare er en medicinsk kur mod Hans' impotens?

Camilla: De vil gerne lige have undersøgt det lidt nærmere, for der er jo dette med treforken, som er sådan lidt påfaldende. Og det her med disse tegn og underlige påskrifter osv. Så de medhjælpere, han har haft, indkalder Rasmus Smed, som har smedet denne trefork. Og så indkalder de Hans Sværdfejer, som er ham, der har indridset bogstaverne i den. Og de får dem begge to til at sværge på deres højeste ed, at Fanden eller Den Onde ikke er blevet påkaldt. Altså, at Hans Schult ikke har bedt dem om at påkalde eller selv har påkaldt Djævelen i processen. Og at det er ikke er noget, der er blevet smedet i Fandens navn. Rasmus Smed fortæller faktisk også, at han lagde et stik imod opskriften, hvor der jo stod, at det skulle være smedet af jern fundet på en vej. Han har faktisk lavet det af sit eget stangjern, siger han. Det er jo selvfølgelig også lidt et problem, når det nu er et videnskabeligt eksperiment. Hans siger jo, at der slet ikke er noget trolddom i dette. Men Rasmus Smed fortæller faktisk, at han, efter han havde smedet det, siger "Der ligger det. Gid Djævelen havde det." Så der er et eller andet, hvor han tænker "Skulle jeg have sagt ja til det?" eller "Er der et eller andet, der er lidt uldent her?" Men han afgiver altså sin allerhøjeste ed på, at Fanden ikke er blevet påkaldt på noget tidspunkt i processen.

Louise: Han går fri. I hvert fald for denne her trolddomsanklage.

Camilla: Han henviser jo til, at dette middel ikke har noget som helst med Djævelen at gøre. Det er et videnskabeligt middel, og det er fundet i videnskabelige bøger. Og han henviser også til - og her sætter han ikke sit lys under en skæppe - at det er et middel, der kommer fra den meget lærde læge, Paracelsus eller Theophrastus Philippus Aureolus Bombastus von Hohenheim.

Louise: Wow!

Camilla: Vi tager det korte: Paracelsus. Og selv om han jo er sådan en lidt omdiskuteret mand, så kan Hans Schult fortælle, at kongens livlæger bruger midler fra Paracelsus. Og han får faktisk også andre bartskeerere til ligesom at afgive vidnesbyrd på, at andre har brugt det, og at de er ikke blevet forfulgt for denne onde trolddom. Og der bliver også redegjort for i retten, er der jo ikke er nogen, der er kommet til skade. Han har selv haft det vældig fint, efter at treforken her er blevet lagt i bækken. Og vi ved ikke præcis, hvordan sagen falder ud. Men vi ved, at de ikke ligesom er noget videre spor af den nogle steder eller i andre retter. Og vi ved også, at der eksisterer et skifte fra hans bo fra 1632. Så han har altså levet vel nogle år derefter.

Louise: Du skrev noget i en mail til mig, som jeg syntes var ret interessant. En lille detalje omkring treforken her. Jeg tror, du kaldte det for et grænselandskab.

Camilla: Ja, det var bare sådan noget, der slog mig. Altså, hele denne ide om, at Djævelen fysisk går rundt og kan trænge ind i samfundet, og at ondskaben kan trænge ind i samfundet og også kan trænge ind i den enkelte. Man har også sådan en forestilling om selvet og kroppen, som på en eller anden måde er porøs eller gennemtrængelig. Og at den er placeret i Rosenbækken, som ligesom er på grænsen af byen og på grænsen af samfundet... Den er placeret i det rindende vand. Det står jo i opskriften. Men vandet har ligesom til alle tider været denne magiske bro til noget andet. Det var også dér, man i oldtiden ofrede til guderne. Så der er jo et eller andet, som måske gør, at dette er et lidt skræmmende scenarie. Man har denne frygt for, at hvis der går huller, hvis djævelen sniger sig ind, jamen så bliver det hele jo fordærvet. Man observerer det jo i verden, at hvis der går fordærv i noget, så breder det sig. Og man har en kæmpe frygt for dette. Jeg synes jo, at forargelsen er et helt fantastisk spændende begreb, fordi for os i dag er det noget med, at man bliver sådan lidt vred. Men hvis man går længere tilbage, så er forargelse jo også noget med, at noget bliver gjort ringere. Og nogle af de ting, man forarger sig over - moralske overtrædelser af forskellig art - handler jo også om, at hvis først dette moralske fordærv ligesom får tag, så breder det sig. Så inspirerer man de andre.

Louise: Melder historien noget om, om han så genvandt sin manddom?

Camilla: Det ved vi desværre ikke noget om. Vi ved jo, at hans eksperiment blev afbrudt i utide. Og vi ved jo også, at smeden snød ham en lillebitte smule. For han havde

jo ikke smedet denne trefork af den hestesko, som han skulle have gjort. Så vi ved det ikke. Men det kan jo godt være, der har været en placeboeffekt alligevel af denne kur. Vi ved, at han kom ud på den anden side med æren og sin ejendom i behold. Og ægteskabet jo også. Så det gik ham godt. Trods alt.

Poul: Du har nu lyttet til historien om Hans Schult: En fortælling om en trefork og det Herrens år 1617, der peger ind i datidens grænselandskab, hvor sløret mellem denne verden og det hinsides, det mørke, er porøs, og hvor grænsen mellem videnskab og overtro ofte er uklar. Om Hans Schult udøvede lægekunst eller hvid magi, eller om han rent faktisk havde til hensigt at invitere Djævelen ind, det ved kun han.

Louise: Obscuritas er produceret af Louise Lindblad for Vores Tid med støtte fra Demant Fonden. Redaktør er Rikke Caroline Carlsen. Du kan finde flere podcasts om historie ved at søge på Vores Tid i din podcast-app.